

KRZYSZTOF KONECKI

Włocławek

ORCID: 0000-0003-4322-8366

Kryteria soborowej reformy kalendarza świętych

The Criteria of the Counciliar Reform of the Calendar of Saints

Abstrakt

Opracowanie jest próbą przybliżenia podstawowych kryteriów soborowej reformy kalendarza świętych, jakimi były: zmniejszenie liczby świąt dewocyjnych, redukcja obchodu świętych, ustalenie terminu obchodu i uniwersalizm kalendarza. Zastosowanie powyższych kryteriów sprawiło, że w zreformowanym kalendarzu świętych znajduje swój wyraz powszechność Kościoła. Są w nim umieszczeni święci z całego świata, różnych stanów, reprezentujących rozmaite wzory świętości, dający świadectwo o wielowiekowej historii Kościoła, wnoszący ducha aktualności do życia Kościoła, związani z czasami bliższymi epoche, czy nawet pochodzący z naszych czasów¹.

Słowa kluczowe: kalendarz, liturgia, Sobór Watykański II, reforma, święci.

Abstract

The study attempts to elucidate the fundamental criteria of the Council's reform of the Calendar of Saints, which included: reducing the number of devotional feasts, limiting the observance of Saints, determining the date of the observance, and ensuring the universality of the calendar. The application of these criteria has resulted in a reformed Calendar of Saints that reflects the universality of the Church. It includes Saints from around the

---

¹ „Odezwa Biskupów Polskich w sprawie czci świętych w świetle przepisów nowego Kalendarza liturgicznego”. 1970. *Wiadomości Diecezjalne (Katowice)* 5–7: 99.

world, of various states, representing diverse models of holiness, bearing witness to the Church's centuries-long history, and bringing a spirit of relevance to the life of the Church. These Saints are connected to times closer to our own era, and some even originate from our contemporary period.

Keywords: calendar, liturgy, II Vatican Council, reform, saints.

Wstęp

Ważnym wydarzeniem dla odnowy życia liturgicznego Kościoła było ukazanie się zreformowanego kalendarza rzymskiego², który został ogłoszony przez Pawła VI 14 lutego 1969 r. *motu proprio* „*Mysterii Paschalis*”. Kalendarz, choć w istocie swej nie jest księgą liturgiczną, to jednak jego decydujące znaczenie polega na tym, że oddaje on nową strukturę roku liturgicznego³. Zreformowany kalendarz, ustanowiony na użytek całego obrządku rzymskiego⁴, jest wynikiem soborowej reformy liturgicznej. Sobór Watykański II w Konstytucji o liturgii w rozdziale V, polecając przeprowadzenie reformy roku liturgicznego, zakładał również zmianę kalendarza liturgicznego. Kalendarz reguluje rozkład obchodów liturgicznych, a więc uroczystości, świąt, wspomnień w roku liturgicznym⁵. Swoje ukonkretnienie znajduje zaś w księgach liturgicznych, głównie w Mszałe i Liturgii godzin, zgodnie z którymi celebrowane są w liturgii Kościoła obchody Pańskie i świętych.

Soborowa reforma kalendarza była tak samo niezbędna i potrzebna, jak reforma całej liturgii. Reforma liturgii nie mogła się dokonać bez reformy kalendarza – i odwrotnie. Stąd można powiedzieć, że jego oryginalność, nowość i świeżość wpisuje się i jest równie proporcjonalna do nowości, oryginalności i świeżości całej soborowej odnowy liturgicznej, która znajduje swój szczytowy punkt w refleksji teologicznej nad liturgią⁶.

---

² *Calendarium Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum. Editio typica*. 1969. Roma: Typis Polyglottis Vaticanis (dalej: CR).

³ Manlio Sodi. 1993. *I libri liturgici*. W *Celebrare il Cristo*. T. 1: *La celebrazione: introduzione alla liturgia cristiana*. Roma: Edizioni Liturgiche, 420.

⁴ „Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza”. 1986. W *Mszał rzymski dla diecezji polskich*. Poznań: Pallottinum, nr 48.

⁵ „Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza”. 1986, nr 48.

⁶ Krzysztof Konecki. 2005. Od reformy liturgii do odnowy Kościoła. W *Laudate Dominum*. Red. Krzysztof Konecki, 156–158. Gniezno: Gaudentinum.

Postulowana przez Konstytucję w rozdziale V reforma kalendarza została powierzona Komisji Studyjnej 1 (*Coetus a studiis* nr 1: *De calendario*) – jednej z 39 komisji utworzonych i powołanych przez *Consilium* do realizacji reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II. Komisja ta składała się z następujących naukowców: A. Dirks (sekretarz), R. van Doren, J. Wagner, A.-G. Martimort, P. Jonel (od 1967 r. relator zespołu), A. Amore, H. Schmidt (konsultorzy)⁷.

Na wstępie należy zaznaczyć, że problem kalendarza nie rodzi się właściwie z celebracji obchodów misterium paschalnego Chrystusa jako takiego, choćby z tej racji, że nie ma ono jako wymiaru miesięcy, lecz wypływa z konieczności rozmieszczenia w cyklu rocznym obchodów świętych. Święci bowiem nie są jakimś tam dodatkiem, lecz raczej konkretnym sprawdzianem, weryfikacją, przedłużeniem, aktualizacją w czasie Kościoła misterium paschalnego Chrystusa. W te uroczystości „Kościół głosi misterium paschalne w świętych, którzy z Chrystusem współcierpieli i zostali z Nim współuwieleni” (KL 104). Chodzi więc o skoordynowanie ich obchodów z obchodami misterium paschalnego Chrystusa, o opracowanie i przygotowanie porządku wszystkich celebracji w wymiarze roku, 12 miesięcy, 365 dni⁸. Powstaje pytanie: Jakie były podstawowe kryteria, które towarzyszyły pracom Zespołu 1 nad uporządkowaniem tych obchodów. Odpowiedź na to pytanie ujmijemy w czterech punktach:

1. Zmniejszenie liczby świąt dewocyjnych.
2. Redukcja obchodu świętych.
3. Ustalenie terminu obchodu.
4. Uniwersalizm kalendarza.

---

⁷ *Consilium ad exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia*, „*Elenchus membrorum – consultorum – consiliariorum – Coetuum a studiis*”. 1967. In Civitate Vaticana, 52. *Coetus a studiis*, czyli Komisja studyjna, to zespół naukowców reprezentujących różne dziedziny teologiczne, najczęściej jednak liturgistów, wybranych przez *Consilium*, z zadaniem opracowania określonej księgi lub kwestii liturgicznej. *Consilium*, czyli Rada do Wykonania Postanowień Konstytucji Liturgicznej, powstała 29 lutego 1964 r. *Consilium* tworzyli: prezydent – kard. G. Lercaro, sekretarz – A. Bugnini, 47 członków (w tym 11 kardynałów, 35 biskupów, 1 opat) oraz ponad 200 konsultorów podzielonych na około 40 grup roboczych, czyli właśnie na owe *Coetus a Studiis*. Każde *Coetus* dobierało sobie z kolei dalszych doradców, współpracowników. Por. Enrico Cattaneo. 1976. *La riforma liturgica del Vaticano II. Riflessione storica*. Milano: Vita e Pensiero, 23. Obszerny materiał na temat prac *Consilium* w: Jerzy Stefański. 1985. „Rola *Consilium* w posoborowej odnowie liturgicznej”. *Studia Theologica Varsaviensia* 23 (2): 291–310.

⁸ Rinaldo Falsini. 1970. „La riforma del calendario liturgico”. *Rivista di Pastorale Liturgica* 38: 120.

1. Zmniejszenie liczby świąt dewocyjnych

Podstawowym kryterium, które towarzyszyło pracy Grupy Studyjnej 1 nad reformą kalendarza świętych, był art. 111 Konstytucji o liturgii, w którym czytamy: „Aby uroczystości świętych nie przesłaniały świąt, których treścią są misteria zbawienia, należy wiele spośród tych uroczystości pozostawić Kościołom partykularnym, poszczególnym narodom lub rodzinom zakonnym, rozciągając na cały Kościół tylko te, które upamiętniają świętych o prawdziwie powszechnym znaczeniu”. Kierując się tym podstawowym założeniem oraz mając całkowitą aprobatę Ojców *Consillium* dla swoich głównych kierunków prac na reformą nowego kalendarza, wyrażoną w maju 1965 r. podczas Sesji Generalnej, członkowie Zespołu 1 podjęli ustalenia szczegółowe dotyczące *Sanctorale*. Pierwszym z nich było zmniejszenie liczby świąt dewocyjnych zamieszczonych w dotychczasowym kalendarzu. W jednym z pierwszych dokumentów tegoż Zespołu 1 znajdujemy bardzo konkretne ustalenie: Należy zmniejszyć liczbę lub nawet znieść niektóre obchody, zakorzenione w pobożności Kościoła powszechnego bądź lokalnego, które zrodziły się i zostały umieszczone w kalendarzu z powodów czysto dewocyjnych, a które *de facto* nie zawierają w swej treści wspomnienia wydarzeń zbawczych z życia Jezusa, ani faktów z życia jakiegoś świętego. Postulat ten aktualny jest zwłaszcza w sytuacji, gdy święta te są powtórzeniem i dublowaniem innych świąt⁹.

Zmniejszenie liczby świąt dewocyjnych jest logiczną konsekwencją charakteru kultu chrześcijańskiego. Rok liturgiczny jest celebracją misterium historyczno-sakramentalnego zbawienia¹⁰. Święta dewocyjne natomiast nie posiadają, jak większość świąt w liturgii, charakteru misteryjnego. Nie zawierają w swej treści wspomnienia faktu zbawczego, wydarzenia zbawczego z historii zbawienia, lecz celebrują jedynie pewien aspekt tego misterium lub tytuł, pod którym Jezus, Maryja lub święci mogą być przywoływani. Ze swej natury mają więc one charakter bardziej szczególny i przechodni w stosunku do tego, co celebrują wydarzenia tajemnicy zbawienia: są one rytu łańciskiego i rozwinęły się szczególnie przy końcu średniowiecza, „przechodząc z pobożności prywatnej do kultu publicznego Kościoła”¹¹. Ich źródłem jest więc pobożność ludu bardzo często uwarunkowana społecznie i ekonomicznie, a także połączona z prywat-

⁹ *Minuenda sunt ista sic dicta „devotionis”, seu festa quae non celebrant aliquod misterium Salutis, praesertim si duplicata constituunt aliorum festorum*; Schemata (nr 75), 5.

¹⁰ Falsini. 1970. „La riforma del calendario liturgico”, 121.

¹¹ Kongregacja Obrzędów. 1961. „Instrukcja Kongregacji Obrzędów z dnia 14 lutego 1961 r., *De Calendariis particularibus revisendis*”. AAS 53: 174, nr 32.

nymi objawieniami, inspirowana emocjami religijnymi. A. Baumstark nazywa je „świętami idei”, w tym sensie, że biorą za przedmiot przepowiadania, chwaliły i dziękczynienia jakąś prawdę wiary lub jakiś szczególnie aspekt tajemnicy Chrystusa; lecz to wyrażenie jest dwuznaczne. Lepiej zachować nazwę tradycyjną: „święta dewocyjne”¹².

Ich popularność jest bardzo zróżnicowana i zależna od poszczególnych regionów czy wspólnot, rodzin zakonnych. Np. święto NMP od wykupu niewolników jest popularne na Karaibach, natomiast nie w Niemczech czy Francji. Nie negując ich autentyczności i przydatności, trzeba stwierdzić, że redaktorzy nie mogli stwarzać wyjątkowej przestrzeni dla tego rodzaju fenomenu, który pojawił się w ostatnich wiekach w Kościele¹³.

Mszał oraz *Brewiarz Piusa V* zawierał tylko dwa święta dewocyjne: Najświętszego Ciała Chrystusa (1264) i Najświętszej Trójcy (1334). W następnych wiekach do kalendarza rzymskiego wprowadzono 16 świąt dewocyjnych, z których cztery były I klasy, siedem II klasy, pięć III klasy: Najświętszego Imienia Maryi (1683), NMP od wykupu niewolników (1696), NMP Różańcowej (1716), Najświętszego Imienia Jezus (1721), NMP z Góry Karmel (1726), NMP Bolesnej (1727), Siedmiu Bolesci NMP (1814), Najdroższej Krwi Pana Jezusa (1849), Najświętszego Serca Pana Jezusa (1856), NMP z Lourdes (1902), Świętej Rodziny (1921), Chrystusa Króla (1925), Macierzyństwa NMP (1931), Niepokalanego Serca NMP (1942), NMP Królowej (1954), św. Józefa Robotnika (1955)¹⁴.

Wiele z tych świąt jest raczej wytworem pobożności danej epoki lub danej rodziny zakonnej, a więc z natury rzeczy ma charakter lokalny i „przejściowy”. Czerpie swe początki z duchowości zakonnej, bractwa lub z inspiracji miejsca pielgrzymkowego. Wiele z nich ma swe źródło w świątach pobożnych stowarzyszeń, ruchach odnowy, jak np. święto Józefa Robotnika, które zostało wprowadzone jako patronalne dla wszystkich chrześcijańskich pracowników¹⁵.

Charakter tych świąt oraz główne założenia teologiczne reformy roku liturgicznego domagały się, aby tylko nieliczne z nich zostały zachowane w kalendarzu generalnym, inne zaś przeniesione zostały do kalendarzy lokalnych lub pozostały w formularzach mszy wotywnych. W związku z tym Grupa Studyjna 1, odpowiedzialna za reformę kalendarza, zmniejszyła liczbę oraz rangę obchodów liturgicznych, powstałych na podłożu dewocyjnym, które nie zawierały w swej treści wy-

¹² Bogusław Nadolski. 2006. *Leksykon liturgii*. Poznań: Pallottinum, 1549.

¹³ Falsini. 1970. „La riforma del calendario liturgico”, 121.

¹⁴ CR 66.

¹⁵ CR 66–67.

rażnego odniesienia do wydarzenia zbawczego; szczególnie w sytuacjach, kiedy były one dublowaniem innych świąt.

1.1. Obchody maryjne

Obchody maryjne przeszły duże przeobrażenia redakcyjne, a także merytoryczne, zanim znalazły się w zreformowanym kalendarzu rzymskim. Jego autorzy nie tylko roztropnie zmniejszyli ich liczbę, ale także przeorganizowali stopień celebracji liturgicznej oraz zmienili niektóre terminy. Wiele obchodów maryjnych w randze uroczystości i święta pozostało w kalendarzu generalnym jako wspomnienie obowiązkowe lub dowolne. Niektóre otrzymały nową „orientację” teologiczno-liturgiczną i stały się świętami Pańskimi¹⁶. Zilustrujmy to na kilku przykładach:

1.1.1. *Święto Macierzyństwa NMP* zostało ustanowione przez Piusa X w 1931 r. z okazji 1500. rocznicy ogłoszenia tego dogmatu na soborze w Efezie. Obchodzone było 11 listopada. W obecnym kalendarzu otrzymało rangę uroczystości i nazywa się „*Świętej Bożej Rodzicielki*”. Zostało wyznaczone na 1 stycznia i znajduje się w kalendarzu „w ciągu roku”. Wybór tego dnia obok motywacji teologicznej podyktowany był również względami ekumenicznymi. Jest on bardzo bliski terminom, w których Kościoły wschodnie obchodzą to święto: 26 grudnia w obrządku bizantyjskim i syryjskim, natomiast 16 stycznia w obrządku koptyjskim¹⁷.

1.1.2. Cztery święta z poprzedniego kalendarza pozostały jako wspomnienie obowiązkowe:

- NMP Królowej (22 sierpnia). Święto zostało ustanowione przez Piusa X w 1955 r. i wyznaczone na 31 maja. Nowa data chce bardziej przybliżyć królewskość Maryi Dziewicy do Jej wniebowzięcia i chwały¹⁸.
- NMP Bolesnej (15 września); poprzedni tytuł: Siedmiu Bolesci NMP.
- NMP Różańcowej (7 października).
- Ofiarowania NMP (21 listopada). Została zachowana data, lecz w rozumieniu Wschodu, to znaczy w całkowitym oddaniu się Bogu od początku swo-

¹⁶ Matias Augé. 1988. Le feste del Signore, della Madre di Dio e dei Santi. W *Anamnesis*. T. 6: *L' Anno liturgico, storia, teologia e celebrazione*. Red. Matias Augé, 236–238. Genova: Marietti.

¹⁷ CR 84.

¹⁸ Alessandro Olivar. 1973. *Il nuovo Calendario liturgico*. Torino: Editrice Elleedici, 139.

jej egzystencji. Były plany usunięcia obchodu jednak Paweł VI prosił, aby je zachować z motywów ekumenicznych i nadać celebracji treści teologii wschodniej¹⁹.

1.1.3. Cztery wspomnienia z poprzedniego kalendarza i jedna uroczystość są jako wspomnienia dowolne:

- NMP z Lourdes (11 lutego).
- NMP z Góry Karmel (16 lipca).
- Rocznica poświęcenia Bazyliki NMP Śnieżnej w Rzymie (5 sierpnia).
- Niepokalanego Serca NMP. Uroczystość ta została ustanowiona przez Piusa XII w 1944 r. na 22 sierpnia. Następny dzień po uroczystości Najświętszego Serca Pana Jezusa wydaje się tu być bardziej odpowiedni.

1.1.4. Nawiedzenie NMP zostało ustanowione przez Urbana VI w 1389 r. na uproszenie ustania schizmy zachodniej i wyznaczone na dzień 2 lipca. Najprawdopodobniej chodziło o powiązanie tej daty z urodzinami Jana Chrzciciela. Byłby to ósmy dzień od narodzin i zarazem zamykający okres pobytu Maryi u swojej krewnej. Łukasz mówi, że Maryja pozostała u Elżbiety trzy miesiące. Obecny kalendarz odchodzi od tej tradycyjnej daty i przenosi obchód na ostatni dzień maja, czyli w okresie między uroczystością Zwiastowania Pańskiego (25 marca) a Narodzeniem Jana Chrzciciela (24 czerwca), co bardziej zgadza się z relacją św. Łukasza.

1.1.5. Dwa święta maryjne zmieniły zdecydowanie swój charakter, stając się *de facto* świętami Pańskimi. a) Oczyszczenie Najświętszej Maryi Panny, obchodzone 2 lutego, zmieniło nazwę na Ofiarowanie Pańskie, aby bardziej podkreślić charakter chrystocentryczny. Trzeba zaznaczyć, że już reforma liturgiczna z 1960 r. przywróciła temu świętu kategorię święta Pańskiego, jakie miało ono u swego początku²⁰. Wydaje się, że najtrafniejsze rozumienie tego święta podaje Mszał Rzymski, który mówi, że jest to spotkanie Chrystusa ze swoim ludem, do którego posyła Go Ojciec Niebieski²¹. Można powiedzieć, że święto to jest wspomnieniem uroczystego „ingresu” Jezusa do świątyni jerozolimskiej; b) Zwiastowanie NMP, obchodzone 25 marca – na dziewięć miesięcy przed Bożym Narodzeniem, otrzymało tytuł Zwiastowanie Pańskie, aby w ten sposób podkreślić, że chodzi tu o główną

¹⁹ Annibale Bugnini. 1983. *La riforma liturgica (1948–1975)*. Roma: Edizioni Liturgiche, 18.

²⁰ Olivar. 1973. *Il nuovo Calendario liturgico*, 65.

²¹ *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, 12.

uroczystość Pańską. Pierwszym, który mówi o tym dniu jako o dniu poczęcia Zbawiciela w łonie Maryi Dziewicy, jest św. Ambroży²².

1.1.6. Święto Imienia Maryi z podobnych racji co Najświętszego Imienia Jezus zostało usunięte. Jego treści celebracyjne zostały włączone do święta Narodzenia NMP z 8 września. Również *Święto NMP od Wykupu Niewolników* (z 24 września) nie znalazło się w kalendarzu generalnym, lecz jedynie w kalendarzach partykularnych, ponieważ kult ten wiąże się z początkami powstania zakonu, którego celem było wyzwalenie chrześcijan z niewoli saraceńskiej, którego założycielem jest św. Piotr Nolosco.

Zmniejszenie liczby obchodów maryjnych oraz ich rangi nie miało na celu bynajmniej pomniejszenia kultu NMP. Przeciwnie, chodziło o jego zaakcentowanie przez ukazanie nierozzerwalnego związku Matki Bożej ze zbawczym dziełem swego Syna. Miało m.in. na celu to, aby lud chrześcijański oddawał większą cześć świętom Pańskim, w których Jezus i Maryja są ze sobą bardzo ściśle złączeni: Zwiastowanie Pańskie (25 marca) i Ofiarowanie Pańskie (2 lutego), jak również same uroczystości maryjne, które celebują wielkie wydarzenia z jej życia: Niepokalane Poczęcie (8 grudnia), Narodzenie (8 września), Nawiedzenie (31 maja), Wniebowzięcie (15 sierpnia). Taki rodzaj kultu Bożej Rodzicielki przedstawiony powyżej pozostaje w zgodzie z duchem Konstytucji dogmatycznej o Kościele (KK 66) Z punktu widzenia kultu maryjnego można powiedzieć, że kalendarz stanowi wyrażenie liturgiczne VIII rozdziału *Lumen gentium*.

1.2. Św. Józefa Robotnika

Uroczystość *św. Józefa Robotnika* została ustanowiona przez Piusa XII w 1955 r na dzień 1 maja, w którym to dniu w wielu krajach obchodzi się święto ludzkiej pracy. W ten sposób wszystkim pracującym papież wskazał na św. Józefa, w którym mają doskonałego patrona oraz wzór dla chrześcijańskiej pracy. Jednak w wielu krajach ów dzień pracy wyznaczony jest w innej porze roku. Zatem redaktorom wydawało się rzeczą słuszną, by uroczystość św. Józefa Robotnika w dniu 1 maja zachować w kalendarzu jako wspomnienie dowolne.

²² Olivar. 1973. *Il nuovo Calendario liturgico*, 78.

2. Redukcja obchodów świętych

Zasadniczą częścią korpusu rewizji kalendarza były obchody świętych, które stanowią nie najważniejszą, ale najobszerniejszą część roku kościelnego. Ten odcinek pracy wymagał wiele odwagi i był mało wdzięczny ze względu na krytykę i niezrozumienie zasad reformy kalendarza świętych w niektórych kręgach kościelnych, a także pozakościelnych. Relator Zespołu, przedstawiając Ojcom podczas V Sesji Plenarnej *Consilium* główne założenia reformy obchodów świętych, zwrócił uwagę, że podstawową normą i punktem wyjścia podczas prac nad reformą kalendarza rzymskiego powinien być art. 111. Konstytucji o liturgii. W oparciu o ten tekst doprecyzował dwie istotne sprawy. Po pierwsze, należy dopilnować, aby kult świętych został zachowany, ponieważ przysługuje mu należne miejsce w kalendarzu Kościoła do tego stopnia, że bez niego nie można wyobrazić sobie liturgii. Po drugie, trzeba czuwać, aby nie zdominował i nie przysłaniał misterium Chrystusa, szczególnie zaś misterium paschalnego, lecz aby był mu podporządkowany. Było to dokładne przytoczenie zasad, na które wskazywali autorzy *Memoria*²³.

Odnosnie do obchodów poszczególnych grup świętych, podał istotne rozwiązania i ustalenia, które jego zespół redakcyjny z całą konsekwencją stosował i był im wierny aż do chwili ogłoszenia nowego kalendarza:

- W kalendarzu powszechnym należy zachować wszystkich Apostołów będących fundamentem Kościoła oraz Ewangelistów²⁴.
- Spośród starożytnych męczenników pozostawić w kalendarzu lub wprowadzić przede wszystkim tych, o których jest wiadomo, że ponieśli rzeczywiście męczeństwo za wiarę i zachowane są tego świadectwa; którzy cieszą się kultem powszechnym lub mają powszechne znaczenie dla życia duchowego Kościoła. Pozostałych świętych, tak z grona osób duchownych, jak i świeckich, o których nie ma wyraźnych dowodów męczeństwa, należy zweryfikować i ewentualnie usunąć²⁵.

²³ Sacra Rituum Congregatio. Sectio Historica (71). 1948. *Memoria sulla riforma liturgica*. Roma: Tipografia Poliglotta Vaticana, nr 102 (dalej: *Memoria*).

²⁴ Schemata (nr 75), 6: *Omnes Apostoli, qui sunt fundamentum Ecclesiae, et Evangelistae in calendario retineantur*.

²⁵ Schemata (nr 75), 6: *Ex antiquioribus Martyribus retineantur vel inserantur a) qui vere Martyres fuerunt et de quibus certas notitias habemus; b) qui cultum universalem habuerunt vel momentum universale pro vita Ecclesiae habuerunt; c) selecti ex omnibus coetibus clericorum et fidelium. Sunt normae diversae, quae simul vel singillatim adhiberi possunt. Aliorum Martyrum exstant acta certa vel sermo alicuius Patris, ita ut de eis lectio exarari possit; aliorum acta sunt fictitia, at forum vita certa (v.g. S. Agnetis). Nonnulli, de quibus certas notitias habemus, multum universalem non obtinerunt (Martyres Lugdunenses).*

- Należy pozostawić wszystkich wielkich doktorów Kościoła. Obecność innych poddać krytycznej rewizji²⁶.
- Zachować w kalendarzu dla całego Kościoła powszechnego świętych założycieli zgromadzeń i zakonów, którzy mają znaczenie powszechne ze względu na swoją duchowość i apostołat²⁷.
- Spośród świętych o charakterze narodowym pozostawić lub wprowadzić nowych, ale tylko takich, którzy cieszą się prawdziwie powszechnym znaczeniem²⁸.

W związku z powyższymi założeniami, świętych, którzy zostali usunięci z dotychczasowego kalendarza lub zostali umieszczeni w kalendarzach lokalnych i zakonnych, można zestawić w sześć grup.

2.1. Problemy natury hagiograficznej

Katalog zmian otwiera pierwsza grupa świętych, którzy stwarzali największe problemy natury hagiograficznej z pozostaniem w kalendarzu. Redaktorzy mieli duże trudności natury historycznej, związanej bądź z ich istnieniem, bądź z rodzajem świętości. I chociaż nie można było z całkowitą pewnością zaprzeczyć istnienia tych świętych, to jednak hagiografowie nie byli w stanie ustalić podstaw historycznych ich kultu. Przyjęto więc bardzo surową zasadę, że jeśli w stosunku do kogoś ze świętych istniał przynajmniej cień wątpliwości dotyczący jego egzystencji historycznej, zostawał pominięty (razem 28). Dlatego imiona tych świętych nie znalazły się w nowym kalendarzu, np.: św. Paweł Pierwszy Pustelnik (15 I), św. Maur (15 I), św. Domicylla (12 V), św. Bonifacy z Tarsu (14 V), św. Wenancjusz (18 V), św. Pudencjana (19 V).

2.2. Założyciele „tytułów” w Rzymie

Drugą grupę stanowią święci fundatorzy. W VI w. na skutek powstałego fenomenu, dobrze znanego historykom i hagiografom, różni fundatorzy kościołów tytu-

²⁶ Schemata (nr 75), 6: *Doctores maiores seu antiquiores retinendi sunt; de minoribus seu posterioribus postea singillatim sermo erit.*

²⁷ Schemata (nr 75), 6: *Pauci Fundatores Ordinum retinendi sunt (pro Ecclesia uniwersa), non autem ut Fundatores, sed quia momentum universale reuera prae se ferunt propter peculiarem formam spiritualitatis vel apostolatus, ab ipsis suscitata et in totam Ecclesiam diffusam.*

²⁸ Schemata (nr 75), 6: *Sancti Nationales nonet tales retinendi sunt vel inserendi, sed ii qui reuera momentum universale prae se ferunt.*

larnych w Rzymie z czasem, z tej tylko racji stawali się świętymi. W ten sposób patrycjusz rzymski Euzebiusz, fundator kościoła na Wzgórzu Eskwilinowym, staje się w VI w. świętym. Euzebiusz otrzymuje najpierw swoją apokryficzną mękę, a później święto. Dotychczasowy kalendarz rzymski zawierał wspomnienia (8) fundatorów kościołów tytularnych: św. Pryska (18 I), św. Prakседа (21 VII), św. Euzebiusz (14 VIII), św. Sabina (29 VIII), św. Chryzogon (24 XI), św. Anastazja (25 XII), która została dołączona do św. Pudencjany (19 V), i św. Cecylia (22 XI). Ponieważ dziś historycy są zgodni, że pochodzenie starożytnych rzymskich założycieli, tak męczenników, jak i wyznawców, ma charakter legendarny, dlatego w nowym kalendarzu pominięto ich imiona z wyjątkiem św. Cecylii.

2.3. Święci o charakterze lokalnym

Do tej grupy należą święci, wobec których zastosowano soborową normę reformy kalendarza, mówiącą, że wiele obchodów świętych należy pozostawić Kościołom partykularnym, narodom lub rodzinom zakonnym (art. KL 111). Zasada ta dotyczy przede wszystkim świętych nie-Rzymian, którzy nie mieli żadnego tytułu, aby ich kult był rozciągnięty na cały Kościół, zwłaszcza gdy weźmie się pod uwagę uniwersalizm jako jedno z zasadniczych kryteriów rewizji kalendarza. Dla ułatwienia podzieliliśmy tę grupę świętych na dwie serie: męczennicy nie-Rzymianie i święci nie-męczennicy.

2.3.1. Męczennicy nie-Rzymianie

W kalendarzu rzymskim z 1960 r. umieszczonych było około 70 męczenników nie-Rzymian. np.: św. Feliks (14 I), św. Kanut (19 I), święci Wincenty i Anasztazy (22 I), św. Polikarp (26 I), św. Błażej (3 II), św. Agata (5 II), św. Dorota (6 II), św. Apolonia (9 II), święci Faustyn i Jowit (15 II), św. Symeon (18 II).

Tylko nieliczni z tej grupy świętych znaleźli się w nowym kalendarzu. Przy ich wyborze, obok norm ogólnych, decydowały jeszcze trzy dodatkowe kryteria:

- Męczennicy posiadający jasną, niebudzącą żadnej wątpliwości przeszłość: św. Polikarp (23 II), święte Perpetua i Felicyta (6 III), św. Cyprian (16 IX).
- Męczennicy, których kult był bardzo popularny w Rzymie oraz w innych miejscach, np.: św. Wincenty (22 I), św. Błażej (3 II), św. Agata (5 II), św. Jerzy (23 IV), św. January (19 IX), święci Kosma i Damian (26 IX), św. Wacław (2. IX), święci Sergiusz i Marcei (8 X).
- Męczennicy czasów współczesnych: św. Fidelis z Sigmaringen (24 IV), św. Stanisław (8 V), św. Bonifacy (5 VI), św. Wacław (28 IX), św. Jozafat (12 XI), św. Tomasz Becket (29 XII). Ich wybór podyktowany był ideą po-

wszechności Kościoła i wynikał z potrzeby reprezentowania w kalendarzu w miarę możliwości wszystkich regionów świata. Wszyscy wyżej wymienieni święci pochodzą z różnych rejonów świata.

2.3.2. Święci nie-męczennicy

W dotychczasowym kalendarzu było również 30 świętych nie-męczenników, pochodzących głównie z Italii, którzy nie mieścili się w kryteriach odnowy i zostali usunięci z kalendarza powszechnego. Niektórzy zachowali wspomnienie dowolne w poszczególnych diecezjach lub wspólnotach zakonnych, np.: św. Piotr Nolasko (28 I), św. Andrzej Corsini (4 II), św. Jan z Maty (8 II), św. Gabriel od Matki Boskiej Bolesnej (27 II), św. Juwenal (3 V), św. Antoni (10 V), św. Ubald (16 V), św. Paschalis Baylon (17 V), św. Franciszek Caracciolo (4 VI), św. Jan z Facundo (12 VI), św. Grzegorz Barbarigo (17 VI), św. Juliana Falconieri (19 VI), św. Wilhelm (25 VI), św. Jan Gwalbert (12 VII), św. Liboriusz (23 VII), św. Jacek (17 VIII), św. Filip Benicjusz (23 VIII), św. Rajmund Nonnat (31 VIII), św. Egidiusz (1 IX), św. Wawrzyniec Justyniani (5 IX), św. Mikołaj z Tolentynu (10 IX), św. Józef z Kupertynu (18 IX), św. Tomasz z Villanueva (22 IX), św. Remigiusz (1 X), św. Franciszek Borgiasz (10 X), św. Edward (13 X), św. Piotr z Alkantary (19 X), św. Hilarion (21 X), św. Andrzej z Avellino (10 XI), św. Dydak (13 XI), św. Grzegorz Cudotwórca (17 XI), św. Sylwester (26 XI), św. Saba (5 XII).

2.4. Święci papieże

Czwartą grupę świętych, której rewizja wymagała od członków Grupy Studyjnej 1 wnikliwej uwagi i ofiarnej pracy, stanowili święci papieże. Kalendarz rzymski z 1960 r. zawierał imiona 38 papieży, z których 26 było czczonych jako męczennicy pierwszych wieków Kościoła. Jednak z tych 26 starożytne sakramentarze i źródła historyczne papieży wspominają tylko niektórych jako męczenników, męczeństwo pozostałych papieży jest wątpliwe. Ich kult nie zrodził się bowiem w pierwszych wiekach, lecz wprowadzony został do liturgii pod silnym naporem papieża Św. Grzegorz VII († 1085), który w ten sposób chciał podnieść rangę i znaczenie zredagowanego przez siebie kalendarza. Z tego też powodu w zreformowanym kalendarzu zostały zachowane imiona tylko 15 papieży:

- 6 z trzech pierwszych wieków (wszyscy męczennicy): św. Fabian (20 I), św. Sykstus II (5 VIII), św. Korneliusz (16 IX), św. Poncjian (13 VIII), św. Kalikst (14 X), św. Klemens (23 XI).

- 6 z czterech następnych wieków (z których dwóch jest męczennikami): św. Marcin I (13 IV), św. Jan I (13 V), św. Grzegorz Wielki (3 IX), św. Leon Wielki (10 XI), św. Damazy I (11 XII), św. Sylwester (31 XII).
- 3 z pozostałego okresu: św. Pius V (30 IV), św. Grzegorz VII (25 V), św. Pius X (21 VIII).

2.5. Starożytni męczennicy rzymscy

Do tej grupy należą męczennicy rzymscy, których życie i kult potwierdzają: Martyrologium rzymskie z 354 r., Sakramentarze oraz świadectwa początków Kościoła rzymskiego. Nie stwarzali oni żadnych problemów natury historycznej ani hagiograficznej, np.: święci Mariusz i towarzysze (19 I), św. Fabian (20 I), św. Sebastian (20 I), św. Emerencjana (23 I), św. Walenty (14 II), święci Tyburcjusz i towarzysze (14 IV), święci Aleksander i towarzysze (3 V), święci Gordian i Epimach (10 V), św. Pankracy (12 V), św. Petronela (31 V), święci Prym i Felician (9 VI), św. Hermes (28 VIII), święci Feliks i Adaukt (30 VIII), św. Gorgoniusz (9 IX), święci Prot i Jacek (11 IX), św. Nikomedes (15 IX), św. Korneliusz (16 IX), św. Kalikst I (14 X), święci Chryzant i Daria (25 X), święci Czterej Ukoronowani (8 XI), św. Klemens I (23 XI), św. Felicyta (23 XI) i św. Saturnin (29 XI). Jednak ze względu na ogromny „tłok i ścisk” w kalendarzu oraz ograniczoną liczbę miejsc i potrzebą aktualizacji katalogu świętych część z nich musiała być usunięta.

Podczas rewizji z konieczności więc dokonano pewnego kompromisu. Obok uroczystości świętych Piotra i Pawła (29 VI) i święta św. Wawrzyńca (10 VIII) w zreformowanym kalendarzu występują wspomnienia obowiązkowe: św. Agnieszki (21 I), św. Justyna (1 VI), świętych Korneliusza i Cypriana (16 IX) i św. Ignacego Antiocheńskiego (17 X); wspomnienia dowolne papieży: św. Fabiana (20 I), świętych Hipolita i Kasjana (13 VIII), św. Kaliksta (14 X) i św. Klemensa (23 X), oraz męczennicy, którzy są czczeni przez pielgrzymów na cmentarzach lub w bazylikach: św. Sebastian (20 I), święci Nereusz i Achilles (12 V), św. Pankracy (12 V), święci Piotr i Marcelin (2 VI). Do tego dołączone zostało nowe wspomnienie dowolne – świętych Pierwszych Męczenników św. Kościoła Rzymskiego, świętych kobiet i mężczyzn, którzy w 64 r. podczas prześladowań Nerona zostali zamordowani na terenie jęgo cyrku. W tym sensie nowy kalendarz może być nazwanym „Rzymski”, ponieważ nawiązuje do tradycji.

2.6. Wybór świętych ważniejszych

Zgodnie z tym, co mówi art. 111 Konstytucji o świętej liturgii, że należy rozciągnąć „na cały Kościół tylko te obchody, które wspominają świętych, którzy mają prawdziwie powszechne znaczenie”, zachowani zostali wszyscy wielcy Doktorzy Kościoła. Zespół nie miał wątpliwości odnośnie do czterech wielkich Doktorów Wschodu i Zachodu: św. Leona Wielkiego, św. Benedykta, św. Bernarda, św. Dominika, św. Franciszka z Asyżu, św. Tomasza z Akwinu, św. Ignacego z Loyoli, św. Franciszka Ksawerego, św. Teresy z Avili i bardzo wielu świętych, którzy posiadają prawdziwie wielkie znaczenie dla całego Kościoła powszechnego. Obecność w kalendarzu mniejszych Doktorów pozostaje nadal kwestią otwartą.

3. Ustalenie terminu obchodu

Tradycja Kościoła już od samego początku wspominała w liturgii świętych w rocznicę śmierci, czyli w dzień narodzin dla nieba – *dies natalis*. Dzień śmierci jest dla chrześcijanina dniem przejścia ze świata do Ojca i jest dopełnieniem paschy zainicjowanej na chrzcie świętym. Zgodnie z tym starożytnym zwyczajem redaktorzy kalendarza, na ile to było możliwe, usiłowali połączyć obchód wspomnienia liturgicznego z dniem jego śmierci – *dies natalis*²⁹. Należy zaznaczyć, że w tej kategorii zmian Grupę Studyjną 1 czekała złożona i trudna praca, ponieważ, jak zaznaczają autorzy *Memoria*³⁰, aż 1/3 obchodów ku czci świętych w dotychczasowym kalendarzu nie wiązała się z tym dniem. W związku z tym w kalendarzu nastąpiły liczne zmiany dat, które później stały się powodem do niezdrowych polemik i dyskusji, a także pewnych nieporozumień. Przykładowo: św. Polikarp, biskup Smyrny, poniósł męczeńską śmierć 23 lutego (155), natomiast w kalendarzu był zapisany pod datą 26 stycznia. Podobne anomalie spotkać można było z wieloma świętymi, którzy zostali zapisani do kalendarza w dniu, który nie miał żadnego związku z dniem ich śmierci, np.: św. Ignacy – z 1 lutego przeniesiony na 17 października, św. Wincenty a Paolo – z 19 lipca przeniesiony na 27 września,

²⁹ *Sancti celebrantur de more eorum die natali. Praevidendae tamen sunt nonnullae exceptiones quae postulantur ex tempore Quadragesimae, aut ex occurrentia cum alio festo maioris momenti. Hae mutationes fiunt eligendo diem qui, iuxta traditionem liturgicam, aliquomodo „legitimus” vocari potest, idest dies depositionis corporis post mortem translationis reliquiarum, ordinationis episcopalis, dedicationis ecclesiae, aut tandem dies liber immediate ante vel post natalem. Schemata (nr 174), 7.*

³⁰ *Memoria*, nr 177.

św. Jan Damasceński – z 27 marca przeniesiony na 14 grudnia, św. Robert Belarmin – z 13 maja przeniesiony na 7 kwietnia³¹.

Występowały jednak sytuacje, w których było to niemożliwe z racji przeszkody spowodowanej okresem uprzywilejowanym (Wielki Post i okres wielkanocny) lub zbieżnością z obchodem większej rangi. Wtedy wybierano jeden z następujących terminów, które zgodnie z tradycją liturgiczną były postrzegane za najbardziej „odpowiednie”³²:

- a) dzień pogrzebu, czyli dzień złożenia po śmierci ciała do grobu – wspomnienie św. Franciszka Salezego zapisane w kalendarzu 29 stycznia zostało przeniesione na 24 stycznia, czyli na dzień, w którym nastąpiło złożenie jego ciała w Annecy;
- b) dzień translacji relikwii – wspomnienie św. Tomasza z Akwinu było zapisane w kalendarzu 7 kwietnia, w dniu jego śmierci, lecz z racji na Wielki Post zostało zapisane na 28 stycznia, czyli dzień przeniesienia jego relikwii z Fossa do Tuluzy (1369). Podobnie wspomnienie św. Benedykta, które przypadało zawsze w Wielkim Poście, 21 marca, zostało przeniesione na 11 lipca;
- c) dzień święceń biskupich – wspomnienie św. Grzegorza Wielkiego było zapisane w kalendarzu 12 kwietnia, który przypada zawsze w okresie uprzywilejowanym, wielkanocnym. Dlatego zostało przeniesione na 3 września, dzień jego święceń biskupich. Podobnie wspomnienie św. Ambrożego jest obchodzone 7 grudnia, czyli w dniu jego święceń biskupich³³;
- d) dedykacja kościoła – święto św. Michała Archanioła obchodzone jest 29 września, ponieważ tego dnia miało miejsce poświęcenie Bazyliki św. Michała przy via Salaria w V w.;
- e) w najbliższy wolny dzień bezpośrednio przed lub po dniu śmierci – wspomnienie św. Piusa X, który zmarł 20 sierpnia, jest obchodzone w dzień następny, ponieważ w jego *dies natalis* jest już wspomnienie św. Bernarda,
- f) warto odnotować na koniec jeszcze jeden termin, który został zaproponowany, ale nigdzie nie został urealniony, mianowicie dzień chrztu św.

---

³¹ Carlo Braga. 1969. „De Anno liturgico et Calendario instauratis”. *Ephemerides Liturgicae* 83: 193.

³² Zobacz przypis 42. Ktoś z konsultorów proponował na wspomnienie liturgiczne świętego również dzień przyjęcia przez niego sakramentu chrztu. Projekt ten jednak nie znalazł urzeczywistnienia.

³³ Pierre Journel. 1970. „Il nuovo Calendario”. *Rivista Liturgica* 57: 279.

4. Uniwersalizm kalendarza

Uniwersalizm kalendarza był jednym z podstawowych założeń jego reformy. Nowy kalendarz powinien być uniwersalny i zawierać świętych, którzy będą reprezentować cały Kościół³⁴. Od samego początku swoich prac Zespół 1 miał jasną wizję i świadomość tego, że w kalendarzu powszechnym należy umieścić nowych, pojedynczych świętych lub grupy świętych pochodzących z różnych regionów świata, aby w ten sposób ukazać powszechność świętości w Kościele i samego Kościoła. W związku z tym kalendarz rzymski należało pozbawić jego charakteru śródziemnomorskiego i wprowadzić do niego dla przykładu męczenników japońskich, kanadyjskich, z Ugandy i Oceanii³⁵. W pierwszej kolejności chodziło o męczenników, których kult jest najstarszy w Kościele i którzy są wspaniałą ilustracją misterium paschalnego Chrystusa.

Dzieło uniwersalizacji kalendarza rzymskiego w ścisłym tego słowa znaczeniu nie było czymś zupełnie nowym. Zapoczątkował je papież Pius V, który w 1568 r. zatwierdził dla Kościoła powszechnego odnowiony brewiarz, do którego dołączył kalendarz. Identyczny kalendarz znalazł się w Mszałe Rzymskim z 1570 r., zreformowanym również przez Piusa V i przeznaczonym dla całego Kościoła łacińskiego³⁶. Ważnym przedsięwzięciem w zakresie uniwersalizacji kalendarza była decyzja Leona XIII, który wprowadził do niego imiona świętych męczenników i Doktorów z pierwszych wieków, szczególnie Ojców Wschodu – ze św. Justynem, św. Ireneuszem, św. Cyrylem Aleksandryjskim, św. Cyrylem Jerozolimskim oraz św. Efremem. Przez niego także wprowadzeni zostali apostołowie krajów słowiańskich, germańskich i angielskich: święci Cyryl i Metody, św. Bonifacy, św. Augustyn z Canterbury. Zadaniem autorów reformy z 1969 r. było więc kontynuować uniwersalizację kalendarza podjętą przez Leona XIII³⁷.

Do nowego kalendarza wprowadzono przede wszystkim pierwszych męczenników reprezentujących różne części świata. Daleki Wschód reprezentują pierwsi męczennicy japońscy: św. Paweł Miki i jego towarzysze (6 lutego); Amerykę Północną – męczennicy kanadyjscy: św. Izaak Jogues i jego towarzysze (19 paździer-

³⁴ Schemata (nr 174).

³⁵ Schemata (nr 75), 5. *In calendario recognoscendo retineantur vel eique inserantur Sancti (vel coetus Sanctorum) ex diversis regionibus desumptis. Ratio: ut demonstretur universalitas Ecclesiae et vitetur ne Calendarium romanum sit calendarium mediterraneum. Inserendi sunt v.g. Martyres Japonenses, Canadenses, Ugandae.*

³⁶ Matias Augé. 1988. Il calendario liturgico. W *Anamnesis*. T. 6: *L' Anno liturgico, storia, teologia e celebrazione*. Red. Matias Augé, 62. Genova: Marietti.

³⁷ Journel. 1970. „Il nuovo Calendario”, 279.

nika); Oceanię – św. Piotr Chanel (28 kwietnia), jej pierwszy męczennik; Afrykę Centralną – św. Karol Lwanga i 21 jego towarzyszy (3 czerwca), męczennicy z Ugandy, pierwsi męczennicy pochodzenia afrykańskiego. Wcześniej do kalendarza została włączona przedstawicielka Ameryki Południowej – św. Róża z Limy (30 sierpnia). Teraz dołączył do niej św. Turybiusz z Mongrovejo biskup z Limy (23 marca), który przyczynił się do odnowienia dyscypliny kościelnej w Ameryce Łacińskiej. I wreszcie św. Marcin de Porres (3 listopada) także z Peru, którego kult jest bardzo popularny wśród ludów Afryki i Ameryki³⁸.

W ten sposób nowy kalendarz jakkolwiek nadal jest nazywany „rzymski”, także z tego powodu, że opiera się i korzysta z bogactwa dotychczasowego kalendarza, który jest dla niego podstawową bazą i źródłem, to jednak pozostaje świadectwem powszechności Kościoła, który obejmuje cały świat³⁹. Dwa wymiary świętości zostały w nim doskonale zestawione: kontynuacja w czasie i powszechność na świecie⁴⁰. Obrazują to dwa wykazy imion świętych umieszczonych w nowym kalendarzu: chronologiczny i geograficzny: 64 świętych należy do pierwszych dziesięciu wieków, a 79 do pozostałych dziesięciu wieków. Najbardziej reprezentatywnymi okresami są: IV w. (25), XII w. (12), XVI w. (17) i XIX w. (17). Geograficznie – 126 świętych pochodzi z Europy, 8 z Afryki, 14 z Azji, 4 z Ameryki, a 1 z Oceanii.

Bibliografia

Dokumenty Kościoła

Calendarium Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli Pp. VI promulgatum. Editio typica. Roma: Typis Polyglottis Vaticanis, 1969.

Mszal rzymski dla diecezji polskich. Poznań: Pallottinum, 1986

Kongregacja Obrzędów. 1961. „Instrukcja Kongregacji Obrzędów z dnia 14 lutego 1961 r., *De Calendaris particularibus revisendis*” AAS 53.

„Odezwa Biskupów Polskich w sprawie czci świętych w świetle przepisów nowego Kalendarza liturgicznego”. *Wiadomości Diecezjalne (Katowice)*, 1970

³⁸ Schemata (nr 154), 4.

³⁹ Schemata (nr 174), 6: *Ex his normie haec duo proflunt consecraria:*

^{a)} *novum calendarium generale niti et uti debet hodierno calendario vigente;*

^{b)} *novum calendarium aliquomodo uniuersale esse debet, scilicet Sanctos continere qui totam Ecclesiam aliquomodo repraesentat.*

⁴⁰ Braga. 1969. „De Anno liturgico et Calendario instauratis”, 194.

„Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza”. W: *Mszal rzymski dla diecezji polskich* Poznań: Pallottinum, 1986.

Schemata. Dokumenty niepublikowane (archiwum autora art.).

Opracowania

Augé Matiàs. 1988. Il calendario liturgico, W: *Anamnesis. Vol. 6, L' Anno liturgico, storia, teologia e celebrazione*. Red. Matiàs Augé. Genova: Marietti.

Augé Matiàs. 1988. Le feste del Signore, della Madre di Dio e dei Santi. W: *Anamnesis. Vol. 6, L' Anno liturgico, storia, teologia e celebrazione*. Red. Matiàs Augé. Genova: Marietti.

Braga Carlo. 1969. “De Anno liturgico et Calendario instauratis”. *Ephemerides liturgicae* 83.

Bugnini Annibale. 1983. *La riforma liturgica (1948–1975)*. Roma: Edizioni Liturgiche.

Falsini Rinaldo. 1970. “La riforma del calendario liturgico”. *Rivista di Pastorale Liturgica* 38.

Jouneil Pierre. 1970. „Il nuovo Calendario”. *Rivista Liturgica* 57.

Konecki Krzysztof. 2005. Od reformy liturgii do odnowy Kościoła. W *Laudate Dominum*. Red. Krzysztof Konecki, 156–158. Gniezno: Gaudentinum.

Kongregacja Obrzędów. 1948. *Memoria sulla riforma liturgica*. Sectio Historia n. 71. Roma: Tipografia Poliglotta Vaticana.

Nadolski Bogusław. 2006. *Leksykon liturgii*. Poznań: Pallottinum

Olivar Alessandro. 1973. *Il nuovo Calendario liturgico*. Torino: Editrice Elledici.

Sodi Manlio. 1993. *I libri liturgici*, w: *Celebrare il Cristo*, t. 1, *La celebrazione: introduzione alla liturgia cristiana*. Roma: Edizioni Liturgiche.

Stefański Jerzy. 1985. „Rola *Consilium* w posoborowej odnowie liturgicznej”. *Studia Theologica Var-saviensia* 23 (2): 291–310.

KRZYSZTOF KONECKI, prof. dr hab., prezbiter diecezji włocławskiej, emerytowany profesor UMK w Toruniu, konsultor Komisji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów; członek Zespołu ds. weryfikacji materii Eucharystii.